

שלושה ספרים בכריכה אחת

אחת

חנה ארנדט: יסודות הטוטאליטריות, תרגמה ערכה והוסיפה פתח דבר: עדית זרטל, קו אדום הקיבוץ המאוחד 2010, 743 עמ'

שלושה שערים - המהווים כשלעצמם שלושה ספרים - חפונים בספרה עב הכרס של חנה ארנדט, שיצא לאור בשנת 1951 בגרסתו המקורית בארה"ב. המתרגמת עדית זרטל מצאה לנכון לציין בצדק במבוא שהעמידה כי שלושת הכרכים - אנטישמיות, אימפריאליזם וטוטאליטריות, עומדים כל אחד לעצמו. אולם כפי שארנדט עצמה אמרה, כמה רעיונות ליבה ומושגי יסוד עוברים בספר מתחילתו ועד סופו, שכן "אף אם אין קשר בלתי נמנע בין האנטישמיות והאימפריאליזם של המאה התשע" עשרה לבין המשטרים הטוטאליטריים של המאה העשרים, היו האנטישמיות והאימפריאליזם מן הגורמים שעשו את המשטרים האלה לאפשריים" (עמ' 21-22).

מבחינת פילוסופית היסטורית, מעירה זרטל שסוגיית הסיבתיות בהיסטוריה העסיקה את ארנדט לא מעט ובמיוחד בספר זה, "ההיסטורי ביותר מבין ספריה" (עמ' 20).

בחלק הראשון עומדת המחברת על מהות האנטישמיות ותולה את התפתחותה הפוליטית בשוויון הגובר בין היהודים [שהיו גוף נפרד עד כה] לבין קבוצות אחרות (עמ' 117).

דמותו של ד"ר זורעאלי משורטטת בצורה צבעונית, והמחברת מצטטת מדבריו על עצמו לאמור: "לא גדלתי בקרב בני גזעי וניזונתי מדעה קדומה עמוקה כנגדם" (הערת שוליים של המחברת, עמ' 137). יש לציין את חשיבות המידע הרב שבהערות השוליים. מסתבר גם שד"ר זורעאלי הגה תוכנית לאימפריה יהודית ברומן פרי עטו *Alroy*, "שבה יהיו היהודים מעמד שליט נפרד לחלוטין" (עמ' 144).

ספק אם בוגר מערכת החינוך הישראלית, שלמד על מפלגות אנטישמיות, יודע כי הקונגרס האנטי-יהודי הבינלאומי הראשון נערך ב-1882 בדרודן, והשתתפו בו כ-3,000 נציגים מגרמניה, מאוסטרו-הונגריה ומרוסיה. וכן כי "בעת הדיונים הובס אדולף שטיקר [מייסד המפלגה הנוצרית סוציאליסטית וממתגדי האמנציפציה ליהודים] בידי הגורמים הרדיקליים, ואלה התכנסו כעבור שנה בחמניץ וייסדו את 'הברית האנטי-יהודית האוניברסלית'" (עמ' 98).

אחת התובנות העולות בכתיבה על האימפריאליזם (שצמח מתוך הקולוניאליזם, עמ' 209), היא כי במקום שבו הופיעה מדינת אומה ככוח הכובש, התעוררו תודעה לאומית ורצון לריבונות בקרב העם הכבוש; וכך סוכל בעצם כל ניסיון לכונן אימפריה (עמ' 221). הגזענות היתה הנשק האידיאולוגי העיקרי של הפוליטיקה האימפריאליסטית (עמ' 265).

265), והמחברת עומדת על ההבדל בין צרפת לגרמניה מבחינת מחשבות על סוגיית הגזע (למשל עמ' 274).

במסגרת הדיון באימפריאליזם, נוגעת ארנדט בלאומיות, אך דומה שהחומרים שיש ברשותה מיושנים (היא מצטטת מספר על מדינות לאום ומיעוטים לאומיים משנת 1934, עמ' 355) והתיאוריות המודרניות שהגו גלגל ואנדרסון טרם נוצרו. לא ברור על סמך מה טוענת ארנדט, שבמזרח ובמרכז אירופה נכשלה הקמת מדינות אומה "מכיוון שלא נמצאו בהן מעמדות איכרים מורשישים היטב שעליהם יכלה מדינת האומה להתבסס" (ההדגשה שלי, "ב, עמ' 355).

בהקשר ללאומיות, מעניינת הערתה של ארנדט על הקשר בין האנטישמיות למהות הלאומית של היהודים לאמור: "דומה היה כי היהודים הם הדוגמה המושלמת לעם במובנו השבטי, וארגונו, שאת הדגם שלו שאפו תנועות העל לחקות, הישרדותם ועוצמתם המשוערת היו ההוכחה המוצקה ביותר לצדקת תיאוריות הגזע" (עמ' 369). למעשה היהודים חיו במבנה של קהילות שבמסגרת האימפריה העות'מאנית היו "מילאט", כלומר עדה דתית כמו עדות אחרות, יוונים, ארמנים וכו'.

הכרך המרכזי בספר עוסק בטוטאליטריות (עמ' 453-700). כבר בעמוד הראשון מוזכרים הדו"חות הסודיים לגבי דעת הקהל בגרמניה בתקופת המלחמה, שיצאו לאור מטעם שירות הביטחון של ה"ס. מהם עולה "שהציבור היה חשוף למידע רב בכל הקשור לסודות כביכול של המשטר - רציחות היהודים בפולין, ההכנות על ההתקפה על רוסיה", ועוד.

בעניין זה מעירה ארנדט: "תמיכת ההמונים בטוטאליטריות אינה נובעת לא מבורות ולא משטיפת מוח" (עמ' 453).

יריעה חשובה תורמת ארנדט להשוואה מתבקשת בין הנאציזם לבולשביזם (עמ' 490). מחקרה ההיסטורי, המשולב בזווית הראייה של מדע המדינה, בא לידי ביטוי בטיפולה בסוגיית התנועות הטוטאליטריות והיסול ההפרדה בין תחום הפרט לספרה הציבורית (עמ' 513-515), כמו גם בסוגיית הארגון (עמ' 545). נקודת המפתח היא השמירה על הדינמיות של התנועה הטוטאליטרית (עמ' 580): השליט הטוטאליטרי "חייב לכונן את עולמה הכוזב של התנועה בתור מציאות יומיומית פעילה ומוחשית, ומצד אחר חייב הוא למנוע מצב שבו עולם חדש זה יפתח יציבות חדשה. מפני שהתגבשותם והתייצבותם של החוקים והמוסדות שלו יביאו בוודאות לחיסולה של התנועה עצמה, ואיתה גם לחיסול התקווה להשתלטות על העולם בבוא הזמן" (עמ' 583). בהתייחס לחוקים שהיו טרם עליית התנועה הטוטאליטרית לשלטון, מעירה ארנדט כי בתחילה הנפיקו הנאצים "מפלי חוקים וצווים", אך מעולם לא ביטלו בעצם רשמית את חוקת ויימאר (עמ' 586). החוקה הסובייטית משנת 1936, שהיתה לכאורה מופת תחוקתי כבר בעת שניתנה, אבד

עליה כלה, כפי שעולה מדברי סטלין (עמ' 587). נקודה מעניינת נוספת היא הפער בין הסמכות החשאית האמיתית לבין הייצוג הגלוי המדומה, מה שהפך את שאלת בסיס העוצמה לכלל תעלומה: "חברי הקליקה השלטת עצמם לא יכלו אף פעם להיות בטוחים לגמרי במעמדם ובעמדתם שלהם במדרג הכוח הסמוי" (עמ' 595). כדוגמה לחוסר כוח שכזה מובא אלפרד רוזנברג, שצידד

בהקמת מדינות מזרח אירופאיות כחיץ מול רוסיה. לעומתו יוזף גבלס היה בעל מעמד פוליטי מרכזי, הגם שכהן כשר של המפלגה ולא כאיש מנגנון ביטחוני שהקימה המפלגה, כמו היינריך הימלר שהשתלט על שירותי המשטרה החשאית וצבר לכן כוח פוליטי רב (עמ' 599).

בהקשר זה ראוי לציין את כוח הפרובוקציה "שבעבר היתה כלי פעולתו הבלעדי של הסוכן החשאי

ונעשית במשטרים הטוטאליטריים לדגם התקשורת עם השכן שממול, שהכל חייבים, מרצון או מכפייה, לנהוג לפניו" (עמ' 635). זה משתלב בתפיסת הקונספירציה (עמ' 630), כפי שמואב לדוגמה בהקשר למשפטי מוסקבה, על מזימה משותפת עם היטלר להפלת הממשלה.

יוסי ברנע

רועי גוברין

מילים מתוך החושך

מִלִּים שְׁנִכְתְּבוּ לְמַעַן צִלִּיל
מִיִּלִּים חֲתוּלִים בְּמִטָּה אֲצִלִּי
צִלְלִים שְׁמֵרְצָדִים לְמַגֵּעַ שֶׁל צִלִּיל
מִיִּלִּים חֲתוּלִים בְּמִטָּה אֲצִלִּי

מדוע יש בנו זאב?

גם האדם לירח מלא אורב.

כְּשֶׁהֲלַכְן בְּעֵינַיִם הוֹפֵךְ אֲדָם,

אֶת שְׁחֹר הַלְיָלָה רוֹצִים לְמַצוֹת עַד תָּם.

